

Diskussion

Hur kan Hökarängen och Rågsved utvecklas för att möta framtiden? I denna del görs en jämförelse mellan de bådars utgångslägen samt förs en diskussion kring de frågor som tagits upp i tidigare kapitel. Hur kan grannskapsförorten utvecklas i ett regionalt sammanhang? Hur bör man förhålla sig till den äldre bebyggelsestrukturen och dess bakgrundstankar? Vilka principer bör gälla för utvecklingen av dessa förorter?

JÄMFÖRELSE - HÖKARÄNGEN OCH RÅGSVED

FÖRORTERNAS FORM OCH REGIONALA FUNKTION

Hökarängen och Rågsved har många likheter. De har ungefär ett lika stort invånarantal och är också geografiskt sett belägna i Söderort på ett förhållandevis nära avstånd mellan sig. De planerades utifrån samma grundidéer, som separerade enheter för att avlasta Stockholms innerstad.

Funktionellt och strukturellt sett finns likheter mellan dessa förorter. Boendet är dessa förorters huvudfunktion. Båda förorter har ett mindre utbud av service och arbetsplatser. De har också liknande relationer till omgivningen, med en större intilliggande förort med ett större centrumutbud och en angränsande förort med samma typ av utbud.

Den starkaste strukturella kopplingen utgör tunnelbanan. Gatuförbindelser och gång- och cykelvägar, till närliggande förorter är inte attraktiva och trots ett relativt nära avstånd till angränsande förorter upplevs avstånden som långa. Båda förorterna är omslutna av större trafikleder vilket skapar bullerproblem och barriäreffekter till intilliggande områden. Båda förorterna har tillgång till kvalitativa angränsande grönområden och en relativt hög friytetillgång enligt sociotopkartorna.

Den tydligaste skillnaden vad det gäller förortens form mellan dessa båda förorter är att Rågsved inte har någon bebyggelsegräns gentemot Hagsätra, medan Hökarängen är en helt avgränsad enhet.

FÖRORTERNAS STRUKTUR OCH KARAKTÄR

Sett till de båda förorternas uppbyggnad finns det stora skillnader. Trots att de planerades och byggdes med endast ett decenniums åtskillnad, uppkom det under denna tidsperiod svängningar i stadsbyggnadsidealerna.

Rågsved har en bebyggelsemässigt större skala än Hökarängen med ett större antal punkthusområden, bredare gaturum och sammanhängande parkeringsanläggningar i bostadsområdena. Antalet lokaler för verksamheter i bottenvåningarna är färre i Rågsved än i Hökarängen.

Av tankarna presenterade i Generalplan –52 och grannskapsidén skedde en paradoxal utveckling. Grannskapsidéerna är inte lika konsekvent genomförda i Rågsved som i Hökarängen. Gemensamhetsanläggningarna i Rågsved var färre och bebyggelsens uppdelning i grannskapsenheter inte lika tydlig. Den sociala ambitionen, att genom stadsplaneringen försöka skapa gemenskap mellan de boende, minskade i betydelse, under denna tioårsperiod.

Däremot har andra idéer som presenterades i Generalplan –52 reodlats i Rågsved. Bebyggelsen avlägsnar sig än mer från gatan och ”rörelsen” där. Centrumområdet i Rågsved är på så sätt helt avskuret från gatutrafik. Gatans relativt stora betydelse i den centrala delen av Hökarängen visar på att den tidiga grannskapsförorten inte var konsekvent i sig. Den rumsliga uppdelningen mellan bebyggelsestrukturen och grönstrukturen är tydlig i Hökarängen. I Rågsved är bebyggelsen spridd i grönstrukturen och anpassad efter landskapsformer och topografi. Gatustrukturen skiljer sig också åt mellan de båda förorterna. Medan Hökarängen har återvändsgator från genomfartsvägarna matas trafiken i Rågsved utifrån en omgivande väg.

Bebyggelsen vänder dess baksidor mot gatan och framsidan mot gården. Ju större trafikmängd på det aktuella stråket är desto mer avvisande är bebyggelsen. Bebyggelsen möter grönskan utan förekomst av halvprivata zoner, och ibland även utan halvoffentliga zoner. Där halvprivata gårdsrum förekommer är gränserna mellan dessa och halvoffentliga grönområden otydliga. Offentliga zoner

är begränsade till centrumområdena, gator, gångvägar samt lekplatser. På grund av gatans och gårdsrummens större betydelse i Hökarängen är de offentliga och halvprivata zonerna starkare där än i Rågsved.

Den för förorten gemensamma identiteten är till största delen uppbyggd kring centrumområdet och tunnelbanestationen. Sambandet till och från dessa områden till de enskilda bostadsområdena fungerar på sina ställen dåligt, både i Rågsved och i Hökarängen. Främst beror detta på att tunnelbanestationen saknar angränsande bebyggelse, vilket skapar otrygga situationer på de intilliggande stråken.

FÖRORTERNAS IDENTITET; SPECIFIKA PROBLEM OCH MÖJLIGHETER

Hökarängen har en befolkningssammansättning, med relativt stor andel äldre i förorten, men i övrigt nära genomsnittliga värden i Stockholms stad. Serviceutbudet är förhållandevis bra och stadsdelsförnyelsen under 80-talet har bland annat resulterat i en väl fungerande samlingslokal med daglig verksamhet. Stadsdelen upplevs i perifera delar som öde.

Rågsved har fler sociala problem med en förhållandevis hög kriminalitet, en högre andel arbetslösa och en medelinkomst under genomsnittet. Rågsved har också en stor andel invånare med utländsk bakgrund och utgör en förort med segregationsproblematik. Centrumanläggningen är i dåligt skick och med en del tomma lokaler.

Gemensamt för dessa båda förorter är att antalet bostadsrätter är ytterst begränsat. Även andelen markbostäder är väldigt låg, särskilt i Rågsved. Lägenhetsfördelningen i Rågsved är varierad med en förhållandevis stor andel stora lägenheter. I Hökarängen är andelen små lägenheter få, liksom riktigt stora lägenheter. Antalet skolbarn kommer under den kommande tioårsperioden att minska relativt kraftigt i båda förorterna.

Båda förorterna saknar ett större utbud av verksamheter. Mindre serviceföretag finns i bottenvåningar i husen. Många av lokalerna i arbetsplatsområdet i nordöstra Rågsved står tomma. Specifikt för

situationen i söderort är att många grannskapsförorter är belägna intill varandra. Därmed konkurrerar de med varandra med serviceutbud. Både Hökarängen och Rågsved är drabbade av att närbelägna förorter har ett större utbud av service.

GRANNSKAPSFÖRORTENS GENERELLA PROBLEM OCH MÖJLIGHETER

Jämförelsen mellan dessa båda förorter är viktig för att avgöra huruvida situationen i dem är generella för grannskapsförorter i stort och om liknande lösningar kan tillämpas i flera förorter. Jämförelsen av Hökarängen och Rågsved visar på att förorter har olika utgångslägen, beroende av dess regionala sammanhang och identitet. Jämförelsen visar samtidigt på många likheter i deras struktur och situation, vilka även skulle kunna vara aktuella för andra grannskapsförorter.

Det som är utmärkande för grannskapsförorternas regionala situation är att de inte är orienterade till massivt använda stråk, utan avskärmar sig från dessa. De mindre grannskapsförorterna har heller inga funktioner som drar till sig besökare utifrån. På så sätt är de enheter som har ett starkt beroende av innerstaden och andra delar av staden men inte tillför stadsregionen någon större verksamhet. Avsaknaden av besökare ger också ett bristande underlag för kommersiella verksamheter och service och leder till en liten andel människor i utemiljön.

Förorternas avsaknad av definierade rum stimulerar inte heller till en längre vistelse i utemiljön. Grönstrukturen är idag nästintill överordnad bebyggelsestrukturen, även i dess centrala delar. Detta ger förorten sin karaktär, men skapar även problem. Särskilt problematiskt är odefinierade miljöer i de gångstråk nära tunnelbanan där människor tvingas röra sig till och från bostaden i grönområden utan angränsande bebyggelse.

Förortens kvalitéer, som boendemiljö, är en god tillgång till större grönområden samt ett naturnära förhållande mellan bostad och natur, med utsikter mot grönskan. Bostäderna håller också ofta en hög standard. Grannskapsförorterna tillkom också till största delen innan den kraftiga urbaniseringen under senare delen av 60-talet, som medförde rationaliseringar av byggprocessen och standardiseringar av bebyggelsen. Bebyggelsen innehåller därmed detaljer och det finns en omsorg i gestaltningen av den yttre miljön. Avståndet mellan bostad och tunnelbanestationen är under en kilometer, från nästintill alla delar av förorten, vilket är en stor tillgång för de boende.

ANALYS – FRAMTIDENS GRANNSKAPSFÖRORTER

GRANNSKAPSFÖRORTENS ROLL I STOCKHOLMSREGIONEN – CENTRUM ELLER PERIFERI?

Antaganden om framtidens Stockholm baseras på de förslag som finns i RUFSS samt i viss mån egna reflektioner över stadens utveckling. Stockholms innerstad med dess starka attraktivitet väntas även i fortsättningen vara navet i regionen. En växande Stockholmsregion som utvecklas mot en mer nätbaserad struktur kommer att innebära förändrade relationer mellan stadens olika delar, där nya noder och kärnor får en ökad betydelse. Samtidigt som nya kärnor tillkommer förväntas vad som uppfattas som centralt och perifert att förskjutas. De delar av staden som är lättillgängliga kommer att uppfattas som centrala. Detta kommer att innebära att verksamheter i högre grad etableras i dessa lägen. Stadens periferi kommer att förflyttas längre ut i stadslandskapet.

I en växande region kommer förorternas geografiska läge i Stockholms halvcentrala band, med ett tidsmässigt avstånd på 20 minuter till Stockholms innerstad, att innebära en central position i regionen. Med en utveckling mot en flerkärnig struktur, som förespråkas i RUFSS, blir också förbindelserna till de nya kärnorna viktiga. Under förutsättning att effektiv kollektivtrafik knyts mellan tunnelbanan och dessa nya regionala kärnor kommer förorter som Hökarängen och Rågsved att få ett centralt läge till nya kärnor som Flemingsberg och Älvsjö. Grannskapsförortens läge kommer att förändras om de får en stark strukturell förbindelse även tvärlängs. På så sätt kommer de utgöra mindre noder i stadslandskapet, vilket innebär att de får en än centralare position i regionen.

Även om dessa förorter kommer få ett mer centralt läge kommer de aldrig uppfattas som delar av Stockholms centrumområde. Innerstadens struktur kan inte expanderas till dessa förorter. Mindre grannskapsförorter som Hökarängen och Rågsved kommer inte utgöra ”centrum” så tillvida att en stor del av regionens verksamheter kommer att etableras här. Dessa förväntas i fortsättningen finnas kvar i centrumområdet samt etableras i de nya kluster och kärnor som växer fram, då dessa har en högre grad av tillgänglighet, p g a ett snabbare transportsystem. Grannskapsförorterna kommer därför inte att få någon betydande roll i Stockholmsregionen.

GRANNSKAPSFÖRORTENS IDEAL VS DAGENS IDEAL

Grannskapsförorterna har en perifer struktur då de planerades som en motpol och ett komplement till staden. De var också på 1950-talet en utpost mot landsbygden och belägna i stadens periferi. Grannskapsförorten planerades för att vara en rofylld plats för vardagsliv och avkoppling. Med en snabb tilltagande urbanisering kom detta att drastiskt förändras. Idag är grannskapsförorten en del av stadslandskapet, visserligen omgiven med grönområden men också med stora infrastrukturleder.

1950-talets planering såg relationen mellan innerstaden och förorten som absolut viktigast, vilket gjorde att sambanden till närbelägna förorter därmed inte prioriterades. Stockholms innerstad har på så sätt lyckats behålla en enorm attraktivitet och detta kan vara ett av skälen till dess kapacitetsproblem. Trots att förorten inte har ett perifert förhållande till staden längre har den fortfarande huvudsakligen en perifer struktur och en relativt gles bebyggelsedensitet, enligt 1950-talets utgångspunkter. Grannskapsförortens struktur har ingen skiktning mellan de delar som uppfattas som centrala och de som uppfattas som perifera, vilket jag bedömer vara ett grundläggande problem. Grannskapsförortens centrala delar utgör inte längre någon perifer del av stadslandskapet men om denna struktur bibehålls, kommer de att kvarstå som de perifera områden de ursprungligen planerades som.

Förortens inre uppbyggnad uppvisar många problem enligt dagens planeringsideal och vissa av idealen idag är närmast de motsatta. Dagens planering betonar rörelse istället för vila, heterogenitet istället för homogenitet osv. Tanken om en stark gemenskap i närområdet realiserades inte. Istället uppfattas delvis stadslivets anonymitet som något positivt och sociala kontakter är inte huvudsakligen beroende av bostadsorten. Med en stor rörlighet i samhället är inte heller den lokala förankringen alltid knuten till boendeplatsen.

Anledningarna till att bosätta sig i dessa förorter är idag andra än skälen på 1950-talet. Staden utgör inte längre något negativt fenomen och en urban miljö ses i många fall som en tillgång i boendemiljön. Att bo i dessa förorter innebär att man når stadens utbud på relativt kort tid, men också större naturområden, badsjöar etc i närområdet. Det som grannskapsförorten behöver är en komplettering av fler urbana miljöer inom närområdet. Förorten bör förses med en utökad central struktur i dess centrala delar, som orienteras mot ett urbant ideal istället för ett ruralt ideal. Förorten kan och bör inte konkurrera med landsbygden, utan bör istället uppbringa en högre grad av urbanitet.

KONTINUERLIG STADSBYGD ELLER

SEPARERADE FÖRORTER?

Jerker Söderlind (1998) formulerar den kraftigaste kritiken mot förorten, främst mot den översiktliga strukturen med förorter som separerade enheter. Han menar att förorten med den nuvarande uppbyggnaden inte kan bli självförsörjande enheter och hans lösning verkar vara att anpassa förorten till den förmoderna stadens uppbyggnad, med dess kontinuerliga utsträckning.

Jag anser att förorternas översiktliga struktur, som separerade enheter med angränsande grönområden utgör en hållbar struktur och innebär att ett effektivt kollektivtrafiksystäm har kunnat bibehållas. Med en kontinuerlig utsträckning av staden, försvagas den överordnade grönstrukturen. Därmed skulle det nära samband mellan bebyggelse och natur i grannskapsförorterna försvinna. Dessutom skulle ny bebyggelse, huvudsakligen förlagd mellan förorterna, koncentrera investeringar till dessa mellanråden och risk finns då för en utarmning av befintliga förorter med dess centrum. Med ett sammanbyggande av staden skulle också förorternas identitet riskeras att försvagas. Att bygga samman förorter så att en kontinuerlig stadsbygd skapas anser inte jag är socialt eller ekologiskt hållbart. Däremot bör förorten inte upplevas som en segregerad del av staden, utan en reducering av avstånd och fler förbindelser mellan olika delar av förorterna måste eftersträvas.

Söderlund bygger sitt resonemang på att separerade enheter aldrig kan bli självförsörjande och att de därmed inte kan inneha den traditionella stadens funktionsblandning och sociala liv. Jag tror Söderlind har rätt i att grannskapsförorten utgör ett för litet system för att kunna hålla ett heltäckande utbud av service och funktioner och att detta utgör ett problem. Servicestrukturen har förändrats sedan förorten byggdes bland annat till följd av den ökade rörligheten. En ökad rörlighet kan dock innebära något positivt om den sker i närområdet, då detta skulle innebära att varje förort inte måste innehålla alla servicefunktioner. Jag tror att förorterna i högre grad bör ses som enheter i ett lokalt sammanhängande nät. Dessa förorter kan då komplettera varandra eftersom de ligger inom ett nära avstånd från varandra och erbjuda olika typer av aktiviteter och service. För att kunna ta del av omkringliggande förorters utbud är det även i detta fall positivt om avstånden reduceras och att förbindelserna mellan förorterna upplevs som attraktiva.

KARAKTERISTISKT VS KVALITÉ

Vad som uppfattas som kvalitéer är subjektivt och förändras över tiden. Kvalitéer i stadsmiljön är också ett relativt begrepp och bör ses i relation till expansionsstrycket. I ”Stockholms byggnadsordning” samt ”Översiktsplan Stockholm” tas ställningstaganden att tunnelbaneförorter ska utvecklas utifrån ursprungsidéerna, det vill säga att ny bebyggelse ska få en liknande karaktär som den befintliga. Därmed likställs begreppen karaktäristiskt och kvalité. Det tas då ingen hänsyn till vilka de reella kvalitéerna och bristerna är i dessa miljöer, vilket jag anser är en brist i den pågående planeringen.

Även om inte grannskapsidéen har fungerat, har de separerade bebyggelseenheter skapat en tydlig läsbarhet i förorten vilket är en upplevelsemässig kvalité. En annan kvalité i denna bebyggelsestruktur är kontakten med naturen. Utifrån dessa premisser bör grannskapsenheter bevaras och respekteras. Att expandera förorten genom större förtätningar i grannskapsenheten är därför inte möjligt, p g a dess färdiga och avslutade former. Att uppföra ny bebyggelse efter grannskapsplaneringens principer är däremot inte önskvärt. Ny bebyggelse bör inte sluta sig inåt, såsom grannskapets bebyggelse, utan bör uppföras så att ett bättre sammanhang skapas mellan förortens olika delar.

Vilka nya kvalitéer bör förorten föras med? Kritiken mot förorten baseras i huvudsak på en jämförelse med den förmoderna staden. Grannskapsförorten kan dock inte få ett socialt liv liknade det som finns i den förmoderna stadsmiljön. Förorten har inte den koncentrationen av bebyggelsemassa och befolkning, som en tät innerstadsmiljö har. Att förändra stora delar av grannskapsförortens struktur och uppbyggnad efter innerstadens miljö är därmed en omöjlighet. Däremot anser jag att förorten kan utvecklas mot en högre grad av urbanitet med aktiviteter och möjligheter till möten i de delar där det finns potential för detta. Därmed bör ny bebyggelse och andra åtgärder tillföras i de delar där många människor rör sig. Därmed tillför ny bebyggelse nya kvalitéer till gagn för hela förorten.

Elisabeth Lilja (1999) menar att planeringen måste stävja en ökad urbanitet samt en förstärkt identitet. Detta ska göras genom att hänsyn tas till miljöns ”mänskliga värden” och de lokala kvalitéerna. Även om jag instämmer i detta, tror jag att man måste vara medveten om att förändringar i dessa miljöer ibland kommer att innebära stora motsättningar mellan en ökad urbanitet och en hänsyn till de lokala värdena. Det går inte att både utveckla och bevara, och att införa urbana miljöer i förorten innebär att dess karaktär och befintliga lokala värden kommer att förändras.

REGIONALA BEHOV VS LOKALA BEHOV

De dokument, ”Översiktsplan Stockholm” och ”RUF 2002”, som behandlar stadens förnyelse visar på en stark respekt för grannskapsförorterna med syfte att bevara dess karaktär och struktur. Trots att en relativt kraftig tillväxt förespråkas bedöms Stockholms närförorter få en oförändrad funktion, form och struktur.

Om dessa områden undantas från större insatser sker tillväxten i andra områden som inte har samma starka koppling till kollektivtrafik eller befintlig service. Många av de planerade projekt och utbyggnadsområdena som presenteras i Översiktsplan Stockholm är beroende av omläggningar om ombyggnationer av infrastrukturen. Infrastruktursatsningarna är kostsamma och kräver långa planeringsprocesser. De är också ofta beroende av vägverkets budgetsatsningar som kommunen har svårt att råda över. En expansion av förorten med redan tillgänglig infrastruktur skulle kunna ske utan kostsamma och tidsödande infrastruktursatsningar.

Om inte grannskapsförorterna tar del av den regionala situationen missgynnas de även på det lokala planet. Just nu sker mindre förtätningar, initierat av byggbolag, på de platser i förorten där det är möjligt utan större konflikter. Det finns ingen överblick över de större strukturella frågorna eller uttalad strategi för hur man ska kunna tillgodose ett större behov av nya lägenheter och verksamheter. Framtiden i förorterna avgörs endast av de lokala behoven. I detta finns det en fara eftersom förorten i ett längre perspektiv inte tar del i den regionala utvecklingen. Utveckling av dessa förorter måste ske kontinuerligt eftersom de planerades fram som en helhet, som ett svar på en för den tiden given problemställning. Eftersom grannskapsförorten planerades fram som en relativt homogen stadsdel, är det också extra viktigt att dessa stadsdelar utvecklas och förändras efter nya behov. Förändring av förorten bör stävja en mer varierad befolkningssammansättning genom en blandning av byggnadsbeståndet, med funktioner, upplåtelseformer, lägenhetsstorlekar osv. En utveckling och expansion av grannskapsförorten, enligt vissa principer, innebär inte en motsättning mellan de regionala och lokala behoven utan att båda nivåerna kan gynnas, om de synkroniseras.

UTGÅNGSPUNKTER

Nedan följer ett antal utgångspunkter, sammanfattade från diskussionen, utifrån vilka jag kommer att basera mina förslag för utvecklingen av Hökarängen och Rågsved.

STADEN TJÄNAR PÅ EN EXPANSION AV FÖRORTEN

- Stockholms stad har behov av nya bostäder i anslutning till bra kollektivtrafiklägen.
- Förorten tillhandahåller befintlig infrastruktur och service, vilket gör att plan- och byggprocessen kan påbörjas relativt omgående.

FÖRORTEN TJÄNAR PÅ EN EXPANSION

- Förorten behöver kontinuerliga förändringar, för att möta nya behov.
- Analysen av Hökarängen och Rågsved visar på en rad brister. Dessa förorter har därmed ett mer eller mindre stort behov av att bristerna åtgärdas genom en utveckling och förnyelse av förorterna.
- På grund av en minskande befolkning de senaste decennierna, finns det i grannskapsförorterna ett behov av ett ökat befolkningsunderlag. På så sätt kan service bibehållas och upprättas.
- Förorten behöver tillföras kompletterande värden och kvalitéer

FÖRORTENS YTTRE FORM BESTÅR OCH DESS IDENTITET STÄRKS

- Grannskapsförorten bör växa inom sin huvudsakliga yttre form. Detta eftersom förorternas överordnade identitet är viktig att bevara. Mellanrummen är dessutom viktiga ur rekreationssynpunkt.
- En utbyggnad av mellanrummet mellan förorterna, tar grönområden i anspråk. Ny bebyggelse i detta läge skulle också få ett längre avstånd till tunnelbanestationen och centrum, vilket skulle stimulera till ett ökat bilberoende i dessa områden.

TILLTRON TILL STADEN

- Till skillnad från situationen under 40- och 50-talet finns det idag en tilltro till staden. Närheten till grönskan och naturområden är en kvalité, men samtidigt är det närheten till den större staden som lockar till en bosättning i närförorter som Hökarängen och Rågsved.
- Förortens uppbyggnad, med naturen som det överordnade systemet utgör strukturellt ett mellanting mellan staden och landet. I grannskapsförorten i framtiden bör staden vara det överordnande systemet, men även innehålla befintliga rurala inslag.

FÖRORTEN FÅR ETT MER CENTRALT LÄGE

- Stockholms innerstad antas behålla sin attraktivitet men kapacitetsproblemen leder till en utvidgning av vad som uppfattas som centrum. I ett växande Stockholm kommer därmed grannskapsförorterna få ett allt centralare läge i regionen.
- Om strukturella kopplingar ökar kontakterna tvärledes i detta halvcentrala band, kan grannskapsförorterna utvecklas till mindre noder, vilket medför att förorten får ett än starkare centralt läge.
- Funktioner och verksamheter antas i större utsträckning spridas i det halvcentrala bandet där flertalet av grannskapsförorterna är belägna.

DE LOKALA SAMMANHANGEN ÖKAR I BETYDELSE

- Grannskapsförorterna planerades för att ha ett likartat serviceutbud i varje förort. I framtiden bör de mindre förorterna i söderort ”nischa” sig och erbjuder funktioner, service och verksamheter som kan utnyttjas även av närbelägna invånare.
- Den fysiska kopplingen i form av gatunät och gångstråk mellan förorterna ökar i betydelse.

GRANNSKAPSFÖRORTEN GER PLATS FÖR VERKSAMHETER

- Både Hökarängen och Rågsved har genomgående trafik. Verksamheter bör etableras längs detta. En tillvaratagen genomströmning leder till bättre underlag för service och verksamheter. Genomströmningen kan generera till uppehållande besök i förorten.
- Närförorten kan erbjuda lägre lokalkostnader, men samtidigt ett förhållandevis nära avstånd till innerstan med bra kollektiva förbindelser.
- Med blandade funktioner kan närförorten utvecklas mot en större dynamik och få en större attraktionskraft. Därmed kan delar av den utvecklas till att bli de levande stadsmiljöer som de har potential för.

PERIFERA DELAR OCH KARAKTÄRSTARKA PLATSER BESTÅR

- Karaktärsstarka platser och element i förorten bör bevaras och restaureras.
- Grannskapsenheterna med sina kvalitéer bör bevaras med sin förhållandevis glesa bebyggelsestruktur i sitt sammanhang till omgivande grönska.

MOT EN ÖKAD HETEROGENITET

- Boendeformerna i förorterna behöver utökas och kompletteras, för en utökad heterogenitet i befolkningssammansättningen.
- Lägenhetsammansättningen i grannskapsförorten har en förhållandevis bra fördelning, men behöver kompletteras med riktigt små och stora lägenheter.

Förslag

- Hur /var kan dessa förorter expandera?

Utifrån de regionala utgångspunkterna och de egna ställningstagandena bör en relativt kraftig utbyggnad ske i grannskapsförorterna, med dels bostäder och lokaler för verksamheter. I denna del utvecklas dels övergripande och dels gestaltande principer för hur denna utveckling skulle kunna se ut, samt förslag till ny bebyggelse i Hökarängen och Rågsved. Planförslagen bör endast ses som ett exempel på en önskvärd utveckling, enligt tidigare analys och det koncept som utvecklas i denna del.

KONCEPT

- ATT STRUKTURELLT BINDA SAMMAN FÖRORTEN

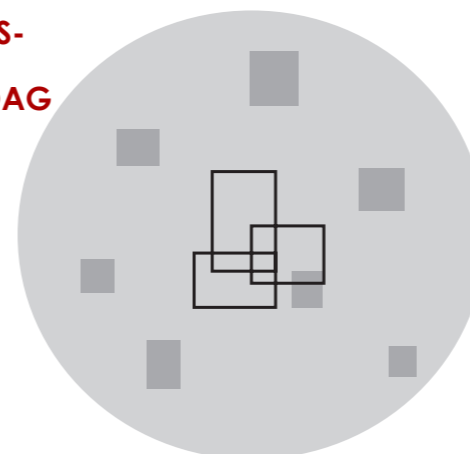
- Förortens huvudsakliga form består
- Förortens centrala struktur utvecklas och förstärks

Konceptet för utvecklingen av Hökarängen och Rågsved syftar till att förbättra kontakterna mellan förorter samt att utveckla förortens befintliga struktur så att dess olika delar får ett bättre samband mellan sig.

Utifrån diskussionen i föregående kapitel bör grannskapsförorten orientera sig mot ett urbant förhållningssätt i de delar där många människor passerar och vistas. Förorten förses med ett "urbant band" i de större, centrala stråk som leder till andra förorter och är viktiga för kontakten med dessa. Dessa stråk är idag endast transportrum och saknar rumslig accentuering. Den befintliga grannskapsstrukturen med sina tydligt avläsbara enheter och en nära kontakt med grönskan består i de perifera delarna av förorten.

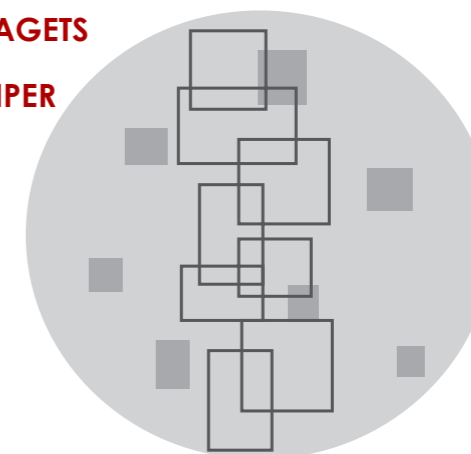
Konceptet innebär därmed att den överordnande identiteten för förorten behålls, förortens centrala band förändras och utvecklas medan grannskapsenheternas bebyggelsestruktur med dess kvalitéer, i perifera delar av förorten bibehålls och bevaras.

GRANSKAPS- FÖRORTEN IDAG

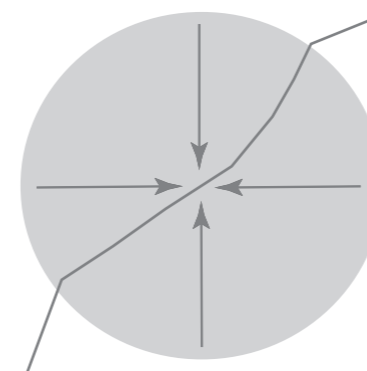

- separerade grannskapsenheter
- koncentration i centrum

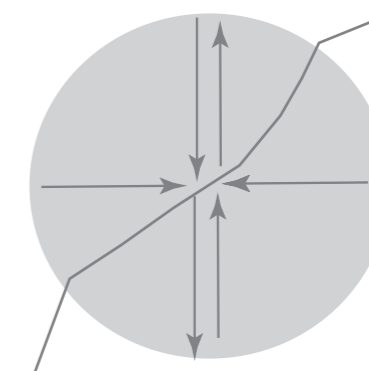
FÖRSLAGETS PRINCIPER

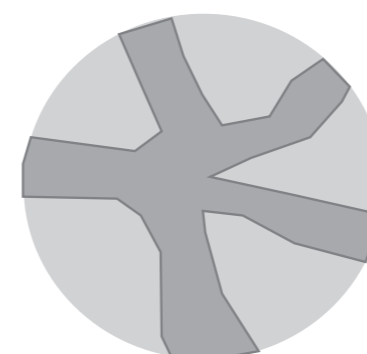
- koncentration kring centralt band
- grannskapsenheterna får bättre samband med centrum

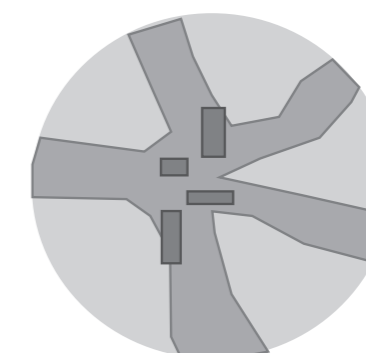
- introvert struktur, med fokus på t-banestationen

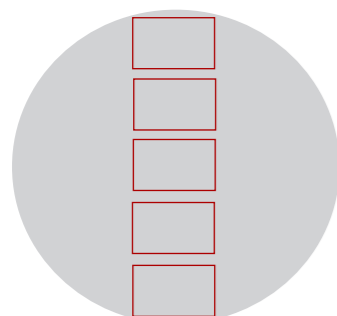
- även extrovert, då förorten annonserar sig utåt

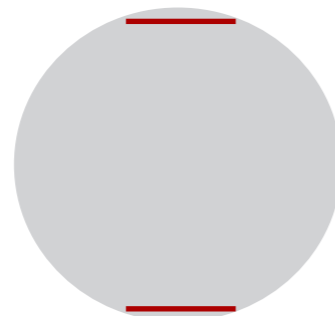
- sammanhängande grönstruktur, med naturkaraktär

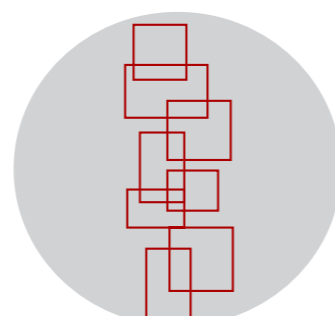
- förminskade och förädlade gröna ytor kring det centrala bandet

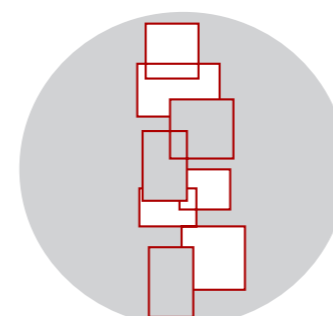
Kontinuitet

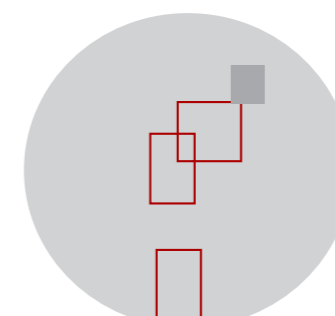
Tydliga gränser

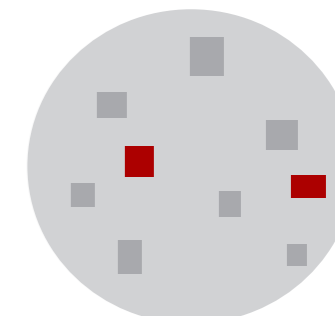
Hög bebyggelsetäthet

Blandade funktioner

Förbättrad kontakt
mellan centrum och
grannskapsenheterna

Grannskapsenheterna
respekteras i perifera
delar

UTVECKLING AV DET CENTRALA BANDET

Stråk med tydlig kontinuitet och gränser

Det övergripande syftet för förortsutvecklingen är att skapa attraktiva miljöer i förorten, med fler offentliga rum som stimulerar till ett utökat folkliv och en ökad trygghet och tillgänglighet. Huvuddelen av den nya bebyggelsen placeras intill de centrala stråken.

Stråken bör ha en tydlig kontinuitet med distinkta start- och målpunkter. Områden vid bandets gränser är särskilt viktiga för förortens annonsering mot vägar och angränsande förorter. Här bör landmärken tillskapas, som förstärker förortens gränser. Grönområden längs stråken i den centrala delen av förorten ersätts av förädlad grönska med parkkaraktär. Förortens gränser är idag svaga eftersom naturen utgör det överordnade systemet. I centrala delar av förorten bör dock gränser upprätthållas.

Ett urbant förhållningssätt

Det centrala bandet får ett mer urbant förhållningssätt. Med urbant avses inte en upprepning av innerstadens stadsmiljö, utan vissa av de kvalitéer och förhållningssätt som finns i en urban miljö. På ett övergripande plan innebär detta varierade funktioner och en relativt hög bebyggelsetäthet. Andra gestaltande principer som eftersträvas är att bebyggelsen vänder framsidan mot gatan och att offentliga rum är tydliga. Till gränser finns ett paradoxalt förhållande i den urbana miljön. Avstånden mellan bebyggelseenheter är små, utan avskiljande gränser. Däremot markeras gränser mellan offentliga och privata zoner tydligare. Grannskapens enheter bör därför inte respekteras i det centrala bandet, men bebyggelsen bör ha en stark gränser mellan offentliga och privata zoner.

Förbättrad kontakt mellan centrala området och grannskapsenheterna

Det centrala bandet kan också ses som förortens ”söm” och syftar till att förbättra kontakten mellan bostadsområdena, i grannskapsenheterna, och centrumområdet. Det är därmed inte endast begränsat till huvudstråket utan sträcker sig mot de angränsande grannskapsenheterna.

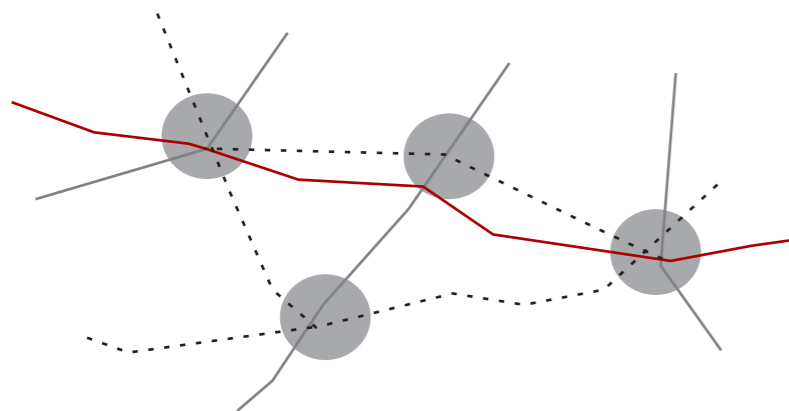
UTVECKLING I BEFINTLIG STRUKTUR

Förtätningar med respekt för grannskapsenheterna

Vid förtätningar i befintlig struktur bör grannskapsenheternas tydlighet respekteras i möjligaste mån. Grannskapsparkerna och andra viktiga grönområden bör inte tas i anspråk för ny bebyggelse.

REGIONALA PRINCIPER

Principer för utvecklingen i grannskapsförorten innebär att åtgärder måste skapas på olika hierarkiska nivåer, från den regionala till den lokala nivån. De redovisade principerna går inte att genomföra överallt, utan måste anpassas till varje förorts specifika förutsättningar.

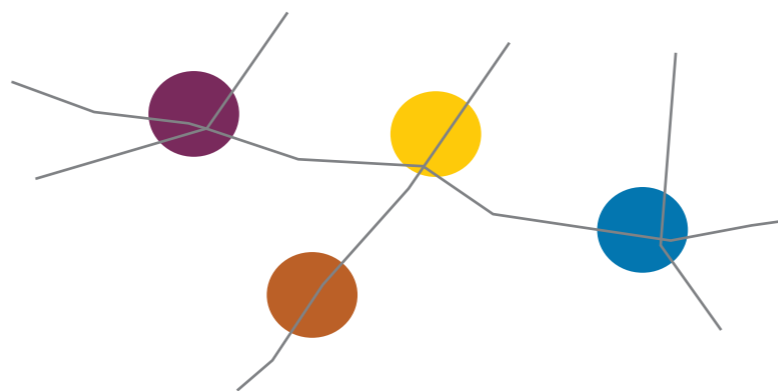
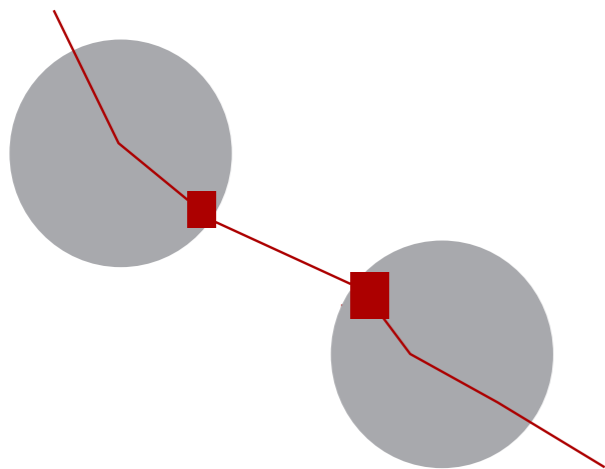

ATT SKAPA BÄTTRE SAMBAND MELLAN FÖRORTERNA

Bättre samband mellan förorterna skulle uppstå då kontakterna tvärlädes mellan dem blir starkare, genom uppbyggnaden av tvärbanor.

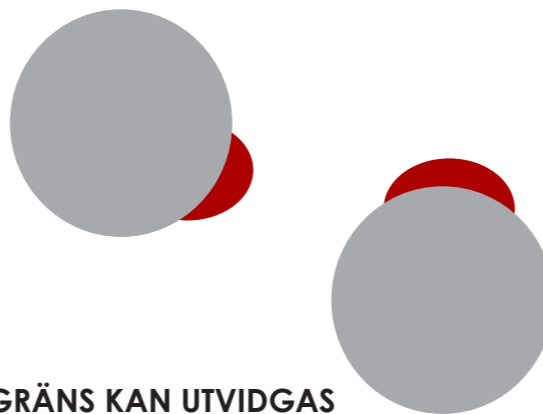
Bättre kontakter bör också tillskapas genom att fler vägar mellan förorterna byggs ut, exempelvis genom att återvändsgator förlängs. Dessa samt befintliga vägar mellan förorterna ges en attraktivare utformning, med säkra och tryggare zoner för gång- och cykeltrafik. De förses med breda trottoarer och separata cykelfiler på båda sidor av vägen. Längs dessa sträcker uppförs enkla belysningsinstallationer för att ge trygghet och en vacker visuell effekt, som mentalt förminskar avståndet.

Förortens gräns markeras tydligt av bebyggelsen. Förortens urbana struktur utbreder sig till dess gräns. På så sätt annonserar den sig bättre gentemot omgivningen, vilket skapar kortare oidentifierade områden mellan förorterna och leder till en bättre orienteringsförmåga.

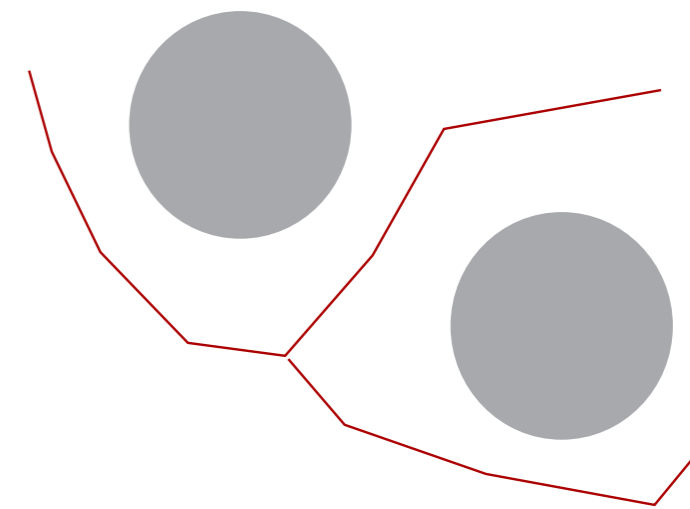
ETT NISCHAT UTBUD

Grannskapsförorten planerades för att kunna ha ett liknande utbud av service och funktioner i varje förort. Eftersom handels- och servicestrukturen har förändrats de senaste decennierna, bör olika funktioner tillskapas i olika förorter som kan utnyttjas av de omkringboende i närområdet. Utbudet kan nischas och erbjuda varor och tjänster inom en bransch. Till exempel kan en förort erbjuda ett större restaurangutbud, medan det i en annan kan finnas möjligheter att utöva olika sporter. Även en större besöksdragande verksamheten kan uppföras i förorten. I någon grannskapsförort nära bra kommunikationer kan ett hotell uppföras, en annan kan förses med kulturella verksamheter. "Nischningen" bör om möjligt anpassas efter förorternas befintliga identitet och historia. Med funktioner som attraherar besökare kan den befintliga identiteten i förorten stärkas.

FÖRORTENS GRÄNS KAN UTVIDGAS

Där det är möjligt kan förortens form utvidgas, under förutsättning att värdefullt grönområde inte tas i anspråk och att ny bebyggelse kan få ett nära avstånd till tunnelbanestationer. Vid utvidgningar av gränsen bör bebyggelsen tydligt kopplas till befintlig gatustruktur och utformning i förorten, så att de uppfattas som en naturlig del av denna och inte en separerad enhet. Det är positivt om förorterna avståndsmässigt närmar sig varandra. Det är däremot viktigt att de upplevda och mentala gränserna mellan förorterna finns kvar och i vissa fall förstärks. Därför bör avvägningar göras vid varje enskilt fall, hur stora gräns- och mellanområdena bör vara.

MELLANRUMMET BLIR TILGÄNGLIGT

Grönområdena mellan förorterna görs tillgängliga genom att befintliga gångvägar kopplas samman till ett sammanhängande gångvägsnät, där detta är möjligt. Istället för ett flertal mindre gångvägar satsas det på en "huvudgångväg", som tydligt skyltas och sköts. Med ett sammanhängande gångstråk mellan förorterna finns det möjligheter att röra sig längre sträckor i obebyggda stråk. Dessa områden kan då utnyttjas för rekreation och användas intensivare. Naturkaraktären består, men områden med mycket tät vegetation gallras för att öka trygghet och tillgänglighet intill dessa områden. En ökad möjlighet till användning av mellanrummet ger kompensation för ianspråktagandet av grönområden som sker i de centrala delarna av förorten.

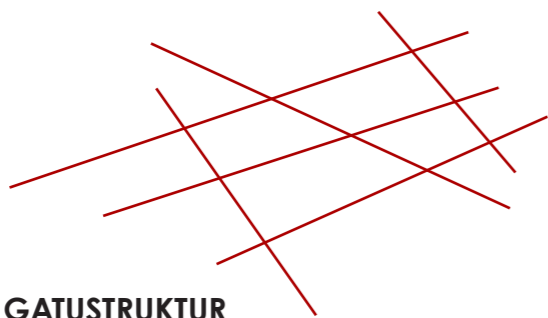
LOKALA PRINCIPER

BLANDADE FUNKTIONER

Genom blandning av funktioner ökar den sociala kontrollen då människor rör sig på platserna under olika delar av dygnet. Att integrera verksamheter är en av de allra viktigaste kärnfrågorna för grannskapsförortens utveckling. Mindre kontor, serviceföretag m. fl. förväntas vilja etablera sig i dessa närförorter. Befolkningsunderlaget kommer inte vara tillräckligt för en ökad etablering av detaljhandel i de mindre grannskapsförorterna. Den handel som finns bör begränsas till centrumområdet. En viss ökning av serviceutbudet kan dock ske genom att lågprishande etableras till gränsområden vid det centrala bandet. Därmed ökar serviceutbudet i förorten samtidigt som lågprishandeln kan få strategiska lägen intill större motortrafikleder, men med närhet till bostadsområden. Dessa platser kan också vara passande för mer utrymmeskrävande verksamheter, med önskan om ett centralt läge och med högre toleransnivå för buller.

Med integrering av verksamheter i förorten, avses först och främst att dessa lokaler förläggs till bebyggelsens bottenvåningar men också att bebyggelse med enbart verksamheter uppförs vid strategiska lägen. Om inte underlag för verksamheter finns vid uppförandet av bebyggelsen är det viktigt att dessa lokaler görs robusta och flexibla så att lokalerna kan ändras efter behov.

ÖKAD FINMASKIGHET I GATUSTRUKTUR

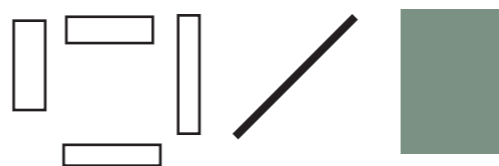
I det centrala bandet ökar finmaskigheten i gatustrukturen. Biltrafik ges på så sätt möjlighet till genomfart i flera riktningar och bil-, cykel och gångtrafikanterna koncentreras på samma rörelsevägar, till skillnad från dagens situation. Planskilda korsningar, för bilister och gångtrafikanter tas om möjligt bort. Fler gator leder till angränsande områden. Även en kuperad terräng får accepteras för utbyggnaden av gator, med en större lutning än vad som varit vanligt de senaste decennierna. Ett finmaskigare gatunät ger en förbättrad orienteringsförmåga och genare gatusträckningar samt leder förhoppningsvis till en stimulerad rörelse genom förorten. Hastigheten för bilisterna bör vara låg och anpassas efter oskyddade trafikanter.

VARIERADE BOENDEFORMER OCH ÖKAD FINMASKIGHET I FASTIGHETSINDELNING

Idag finns det i förorten huvudsakligen ett naturnära boende i flerbostadshus. Det som saknas är ett "urbant boende", samt fler markbostäder. Detta bör tillföras. I förortens perifera gränsområden uppförs markbostäder/terrasslägenheter med större uteplatser. Detta ger möjlighet för boende att vid olika stadier av livet ha möjlighet till att bo kvar i förorten eller närområdet. Likaså uppförs studentbostäder och äldreboende i förorten. Studenter ger liv i stadsmiljön. Andelen äldre i förorten blir allt fler vilket skapar ett behov för fler äldreboende. Studentbostäder bör uppföras i ett läge nära tunnelbanan eftersom de har höga krav på mobilitet. Äldreboende bör uppföras i anslutning till grönområden och centrumfunktioner.

Upplåtelseformerna bland ny och befintlig bebyggelse bör varieras. För att uppnå en varierad befolkningssammansättning, vore det även positivt om en del av hyresrätterna såldes ut till bostadsrätter. Ny bebyggelse bör få en finmaskighet i fastighetsindelningen för att ge bebyggelsen och stadsmiljön variation.

FLER OCH TYDLIGA OFFENTLIGA RUM

De offentliga rummen i förorten, huvudsakligen bestående av förortstorget och naturrummet, bör kompletteras med fler och andra typer av offentliga rum, som stimulerar till fler aktiviteter i förorten. Dessa platser bör i första hand tillskapas i de centrala delarna av förorten.

Torg

Befintliga torg har redan en tydlig offentlighet. Torgen behåller sin karaktär som förortens huvudsakliga urbana rum. Den starka offentligheten utökas i centrumområdet till att även innefatta områdena mellan centrum och tunnelbanestationen. Vissa av stadsdelscentrals funktioner kan förläggas längs det centrala bandet, men majoriteten av detaljhandeln bör i första hand vara koncentrerad till torget och dess direkta omgivningar.

Gata och Huvudstråk

Gatan i den traditionella staden blev viktig då den var ett öppet och offentligt rum i motsats till kvarterens täthet, som uppkom beroende av den förindustriella stadens starka yttre gränser. Gatan kan aldrig få den betydelsen i förorten, då den planerades utifrån helt andra förutsättningar. Däremot är den även idag ett viktigt rum för förflyttning och därmed ett viktigt offentligt rum eftersom många människor upplever staden från gatan. Det är utifrån denna förutsättning som gatan bör accentueras.

Huvudstråken i förorten bör upplevas som särskilt betydande urbana och offentliga rum. De bör inte angränsas av grönska med naturkaraktär, då detta ger ett odefinierat gaturum som kan upplevas otryggt i mörker. Viktiga gator bör omslutas av bebyggelse. Alla huvudstråk förses med gång- och cykelvägar, som leder vidare till angränsande förort. Gaturummet bör vara generöst men med en tydlig avgränsning och rumslik gestaltning. Huvudstråket bör behålla sin organiska sträckning genom förorten.

Parker

Grannskapsförorten bör om möjligt förses med en offentlig park i den centrala delen av förorten. Denna park blir en arena för alla invånarna i förorten, vilket saknas idag, eftersom befintliga parker är halvoffentliga och i första hand riktar sig till grannskapets invånare. Parken kan vara förortens finrum och erbjuda vackra planteringar osv. Den bör även innehålla plats för aktiviteter som kan komplettera de befintliga aktiviteterna som finns i förorten. Denna park får tydligt definierade gränser mot bebyggelse. Andra eventuella centrala grönområden gestaltas också och får en parkliknande karaktär.

GRÖNSKAN ETT FORTSATT VIKTIGT ELEMENT I FÖRORTEN

De befintliga grannskapsparkerna utgör ofta en viktig kvalitet i förorten och bör därför bevaras. Även stråken av naturmark består i förortens mer perifera delar, där grannskapsförortens ursprungliga förhållningssätt gentemot naturen bibehålls.

I de centrala delarna blir grönskan som element fortfarande viktig, men i en annan skepnad än tidigare. Grönskan bör ta plats i detta gaturum genom att huvudvägar förses med trädalléer. Den centralt belägna förortsparken får en modern landskapsarkitektur, men med inspiration från det svenska natur- och kulturlandskapet, med dess trädslag, växter och element. Andra viktiga naturelement i förortens centrala delar framhävs genom belysning, exempelvis bergsslutningar och träd.

ÖKAD TRYGGHET GENOM BÄTTRE ORIENTERBARHET, TILLGÄNGLIGHET OCH ÖVERBLICKBARHET

Ökad trygghet skapas genom en god orienterbarhet, tillgänglighet och överblickbarhet, samt en större närvaro av människor i stadsmiljön. Dagens situation med svaga samband och otrygga passager mellan grannskapsenheter och centrum åtgärdas med lösningar som leder till en ökad trygghet.

Rörelseriktningar accentueras främst av bebyggelsen, men också av grönska och belysning, med syfte att underlätta orienteringen. Bebyggelse placeras i anslutning till viktiga rörelsestråk. Bebyggelsens entréer är tydliga och orienteras mot rörelsestråken. Det är också viktigt med detaljutformningen som visuella samband och genomsiktighet vid hållplatser, parkeringsplatser, entréer etc. Ökad trygghet uppnås även då olika rum definieras bättre så att ansvarsfördelningen för stadens rum blir tydligare.⁷³

Då bilister, gång- och cykeltrafikanter förflyttar sig på samma vägar ökar närvaron av människor och därmed den informella sociala kontrollen i stadsmiljön. Därmed bör det finnas alternativa trygga gatusträckningar, för att undvika gångvägar under mörka delar av dygnet. Tunnelbanespåret utgör en barriär genom området och bör om möjligt och på särskilt strategiska platser överdäckas. Detta som ett led i att skapa bättre samband och tillgänglighet mellan perifera och centrala delar av förorten.

FÖRORTENS PLATSER OCH MILJÖER MED STARK IDENTITET BEVARAS

Grannskapsförortens tidstypiska arkitektur bör behandlas med stor respekt. Platser med stark karaktär avseende material och form bevaras och rustas upp. Särskilt viktiga är förortstorgen, vilka utgör viktiga platser för den sammanhållande identiteten i förorten. Nya tillägg på offentliga platser får en ny tidstypisk gestaltning, vilket framhäver den äldre utformningen.

PRINCIPER FÖR BEBYGGELSE – GRÄNSER, TYPOLOGIER OCH SKALA

Femtioalets bebyggelse fick sin placering utifrån det ”öppna rummets principer”, medan det tidiga sextioalets bebyggelse använde sig av typologier som strävade mot ”det upplösta rummet”. I båda fallen sågs naturen som det överordnade systemet. Befintlig bebyggelse i förorten har därmed mycket klara principer. Ny bebyggelse bör ha lika klara principer.

SAMMANHÄNGANDE BEBYGGELSE I LÄGRE LANDSKAPSPARTIER

Utvecklingen av den nya strukturen utmed grannskapsförortens huvudstråk innebär att lägre partier i landskapsrummet tas i anspråk för ny bebyggelse, vilka man tidigare undanhållit från bebyggelse. Naturen är i dessa områden inte längre det överordnade systemet. Ny bebyggelse bör ses som ett sammanhängande system som kontrast mot det sena 50-talets skulpturala höghus samt de separerade grannskapsenheter i det öppna och upplösta rummet. Ny bebyggelse bör på vissa ställen ”spela” mot landskapsrummet. Vissa sluttningar mot dessa höjder, i strategiska lägen, kan utnyttjas för terrasserad bebyggelse med utsikt. I detta fall underordnas bebyggelsen inte landskapet, utan har ett lika stort värde.

Befintliga grannskapsenheter behandlas fortfarande som bebyggelseöar, men i ett annat sammanhang. Förr var de bebyggelseöar i naturen, medan de nu behandlas som öar i förhållande till de sammanhängande urbana stråken, samt i förhållande till naturen i de fall de vetter mot förorternas mellanrum.

BEBYGGELSE MED TYDLIGA GRÄNSER OCH RELATIONER TILL OFFENTLIGA RUM

Stråk och platser där många människor förflyttar sig bör vara offentliga. Dessa rum bör omslutas av bebyggelse som får en tydlig relation till dessa rum. Bebyggelsen bör vända framsidan mot gatan och parker, genom att entréerna orienteras mot dem. Gatorna liksom parken blir på så sätt ett avgränsat och överblickbart rum. Ny bebyggelse får därmed även en kvalitativ utsikt mot en grön och lugn sida. Bebyggelse i det centrala bandet uppförs utan, eller med liten förgårdsmark. Den ska ha tydliga gränser men inte vara introvert och stänga ute besökare och användare i stadsrummet.

BEBYGGELSE MED KONTINUITET MEN RUMSLIG VARIATION

Det är viktigt att ny bebyggelse längs det centrala bandet får samma tydlighet, som den befintliga strukturen, samt att grannskapsförorten förses med spännande rumsliga miljöer. Gemensamt för ny bebyggelse längs det centrala bandet bör därför vara en kontinuitet, men även rumsliga variationer. Enligt Kevin Lynchs idéer bör stråken ses som ett enande element i staden.

Det finns inte endast en princip för hur stråken bör gestaltas. Bebyggelse och gestaltningen bör anpassas till stråkens läge, relationer, landskapsrum, befintlig bebyggelses skala etc. I de fall då det finns flera stråk genom förorten är det positivt om de genom rumslig gestaltning skiljer ut sig från varandra för att skapa variation och tydlig orientering i olika delar av förorten. De olika stråken kan även skilja sig åt genom att de förses med olika funktioner.

⁷³ Birgersson T, 1998

BLANDADE TYPOLOGIER

Grannskapsförortens typologier är punkthus och långa lamellhus. Som tidigare konstaterats ger detta en ensidig bebyggelsekaraktär. Grannskapsförorten skulle därmed behöva en komplettering av olika slags bebyggelsemönster och rumslighet. Genom att utgå från olika förorters speciella kvalitéer behövs olika principer för ny bebyggelse. Typologierna bör anpassas efter läge i förorten, topografi och befintlig bebyggelses typologier och användning. Nedan följer en genomgång av olika typologiers för- och nackdelar som jag bedömer är lämpliga att uppföra i förorten.

Parallellställda lameller med långsidan mot det offentliga rummet ger ett väl definierat gaturum. Bebyggelsen får en sida mot det offentliga rummet och en sida mot ett halvprivat rum. På så sätt kan buller på denna sida avskärmats och lägenheterna får tillgång till en lugn sida. Vid hårt trafikerade gator är därför parallellställda lameller lämpliga.

Tvärställda lameller med kortsidan mot gatan ger en rumslig variation. Denna typologi ger en relativt öppen bebyggelsestruktur, där mellanrummen blir halvprivata eller halvoffentliga. Detta bebyggelsemönster kan passa bra där det finns behov av att röra sig mellan bebyggelsen och där gränser inte tydligt behöver definieras. Tvärställda lameller eller terrasshus är även lämpliga vid branta sluttningar, då husens placering kan anpassas efter terrängen och ge spännande nivåskillnader.

Högre *Punkthus* kan ge en skulptural effekt i landskapsrummet kan användas där det är väl motiverat. Lägre punkthus med relation till gatan får liknande effekter som tvärställda lameller, med halvprivata ytor mellan husen. Punkthus är lämpliga i anslutning till kvalitativa grönområden.

Blockhus, med loftgångar kan ses ett förstorat punkthus eller en ett förminskat kvartersblock. Det behandlas som en solitär, men får en tydlig framsida och halvprivat innergård. Denna bebyggelse typ kan bland annat passa för specifika funktioner som äldreboende, studentbostäder, kontorshus osv.

Halvöppen kvartersstad ger en öppen bebyggelsestruktur, med halvprivata rum och variation i stadsbilden. Halvöppet kvarter kan vara motiverat i väldigt centrala lägen, vid behov av halvprivat gård och då bebyggelse bör vända sina framsidor mot omgivande offentliga rum.

EN TÄT MEN ÖPPEN BEBYGGELSESTRUKTUR

Kvartersstaden ger en tydlig uppdelning av vad som är offentligt och privat. Den vänder tydligt framsidan mot det offentliga rummet och ger en sluten bebyggelsestruktur. Även om de offentliga rummen kring det centrala bandet behöver starka definierade rum, bör inte den slutna kvartersstadens typologi användas i grannskapsförorten, eftersom den bryter för starkt med de befintliga bebyggelsemönstren. I stället bör solitära bebyggelseenheter användas i system, vilket gör att gränser mellan zoner kan upprätthållas ändå. Bebyggelsestrukturen bör vara relativt öppen, för att skapa en rumslig variation och för att ge möjlighet till rörelse genom dessa delar.

Halvprivata gårdar bör upprättas mellan husen, men stor vikt bör också läggas på att boende får tillgång till balkonger, mot gård eller lugn sida. I riktigt centrala lägen där halvprivata gårdar inte kan tillskapas kan takterrasser vara en lösning för att åstadkomma utomhusvistelse i en halvprivat zon. Viktigt är också att relationerna mellan husen blir tydlig samt att mellanrummen får en tydlig gräns. Gränser kan istället markeras med lägre häckar, murar eller grönska. Bebyggelsens gårdar kan också definieras med skillnader i höjd, genom att gården förläggs ett halvplan upp, med parkeringsdäck under.

Ny bebyggelse angränsande till grannskapsenheter bör anpassas till befintlig bebyggelsekaraktär och få en mer öppen bebyggelsestruktur, eftersom den gränsar till naturmark. Förtätningar i befintlig struktur bör i än högre grad följa omgivande bebyggelses principer. Ny bebyggelse i dessa lägen, bör dock inte bilda egna enklaver. Det är dessutom i många fall positivt om ny bebyggelse accentuerar gatan så att gaturummet förstärks även i dessa lägen.

Ny bebyggelse måste medvetet uppföras i samklang eller i kontrast med befintlig bebyggelse. Det gäller alltså att hitta en bra balans mellan en öppen bebyggelsekaraktär, en definierad rumslighet och en till platsen anpassad bebyggelsestruktur. Detta leder till att nya typologier kan behövas arbetas fram i vissa delar av förorten.

EN RELATIVT LÅG OCH SAMMANHÅLLEN SKALA

Eftersom förorten saknar en variation av attraktiva rum att vistas i, bör den nya bebyggelsen stimulera till detta. Därmed eftersträvas en sammanhållen bebyggelsestruktur och skala, istället för avskilda introverta enheter.

Grannskapsförortens befintliga bebyggelsestruktur med långa lameller med en horisontell riktning ger bitvis ett ensidigt gaturum. De befintliga höga punkthusen ger en skulptural verkan i landskapet, men en mycket svag rumslighet mot gatan. Att tillföra ny bebyggelse med mindre enheter, leder till att man kan bygga tätare och därmed skapa en rumslighet, anpassad efter människans skala. Ny bebyggelse bör uppföras med varierande hushöjder men ha en sammanhållande skala. Höga hus med skulptural verkan kan uppföras om det är lämpligt, för att understryka en plats betydelse och för att skapa orienteringsriktningar.

Bebyggelsens skala bör anpassas efter varje förorts specifika förutsättningar. På vissa platser bör skalan tas ned genom att tydligare relatera bebyggelsen till det omgivande rummet. I andra situationer kan det vara viktigt att skapa ”utropstecken” och avskiljande element i förhållande till omgivande bebyggelse och landskap.

GENERÖS ARKITEKTUR OCH KVALITATIVA BOSTÄDER

Bebyggelsen bör få ett för nutiden tidstypiskt arkitektoniskt uttryck, vilket gör att klart kan skiljas från 50-talets och 60-talets arkitektur. Arkitekturen bör ha ett enkelt formspråk, men med ett stort mått av variation. Likaså bör det eftersträvas att bostäderna är kvalitativa, med bra ljusinsläpp, generös takhöjd osv. För att stimulera till ett billigt byggande kan i vissa fall moduler användas på ett kvalitativt sätt med sunda material.

Den nya bebyggelsen kring det centrala bandet är utsatta för buller från trafiken på huvudstråket. Detta ställer höga krav på utformning av bullerskydd i fasader och närmiljön. Stora naturliga höjdskillnader innebär också att kreativa lösningar måste utarbetas för att höjdskillnader ska tas upp av bebyggelse och med trappor och ramper. Detta bör ske med höga krav på utformningen och tillgängligheten. Nivåskillnaderna bör behandlas som en kvalité då de ger variation i stadsmiljön. Element som trappor och liknande bör därför få en vacker estetisk utformning.

Parkering kring det centrala bandet kommer att utgöra ett stort problem, då ny bebyggelse behöver vara sammanhängande, utan stora avskiljande parkeringsplatser. Parkering sker längs gator och huvudstråk, för att möjliggöra att människor på genomfart ska kunna stanna till på besök. För boende i de centrala delarna bör parkeringsplatser i första hand tillskapas under bebyggelse, samt i mindre enheter. Detta borde vara möjligt eftersom det finns relativt stora höjdskillnader, där parkeringer kan anläggas i mörka utrymmen. För övrig bebyggelse bör parkering ske i mindre enheter mellan bebyggelsen eller på tomtmark vid markbostäder.